

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 1, 2020 | 30.01.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.1.152](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.152)

УДК 338

*Д. О. Осітнянко,
Національний університет харчових технологій, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-7970-3619
Т. Ю. Примак,
к. ф.-м. н., доцент, Національний університет харчових технологій, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0682-8717*

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

*D. Ositnyanko
National University of Food Technology, Kiev, Ukraine
T. Prymak
PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor,
National University of Food Technology, Kyiv, Ukraine*

IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT PRINCIPLES TO THE TOURISM INDUSTRY

Стаття присвячена дослідженню впливу принципів сталого розвитку на туристичну індустрію, аналізу особливостей і переваг розвитку туристичної індустрії в контексті концепції сталого розвитку. Туризм, охоплюючи широкий спектр видів економічної діяльності, вважається найпотужнішою індустрією світу, в зв'язку з чим, наносить серйозної шкоди природним системам та породжує соціальну напругу. Це стало причиною численних спроб адаптації головних положень і принципів концепції сталого розвитку до контексту туризму. Також туризм є потужним чинником соціально-культурного впливу і дуже часто - негативного. Встановлено, що використовуючи принципи концепції сталого розвитку, туризм може не лише подолати ці труднощі, але й виступити у ролі локомотиву, який виведе інші галузі на шлях сталого розвитку.

The article is devoted to the study of the impact of sustainable development principles on the tourism industry, the analysis of features and benefits of tourism industry development in the context of the concept of sustainable development. Tourism, covering a wide range of economic activities, is considered to be the most powerful industry in the world, causing serious damage to natural systems and generating social tension. In a dynamic and not always regulated development, tourism is increasingly moving away from its figurative name - the "pipeless industry". The real impact of tourism on the environment remains hidden due to the fact that transport, especially air, hotel and restaurant business are perceived as separate sectors of the service production, rather than the interconnected components of a single complex whose main task is to meet the growing needs of the tourism industry itself.

This is the reason of the numerous attempts to adapt the main positions and principles of the concept of sustainable development to the context of tourism.

The article provides criteria in four interrelated areas that describe indicators of sustainability destination. Suitable indicators of success have been developed for the implementation of the criteria for the success of sustainable tourism destinations, which, unlike the criteria, do not set a goal but answer questions on how to achieve it, and are in fact a roadmap for sustainability principles to become standard practice in all forms of tourism. Some criteria cannot be applied to a specific destination, due to limited resources or local regulatory, environmental, social, economic or cultural backgrounds. Under real conditions, comprehensive, simultaneous and complete implementation of all criteria is usually not possible, but they provide the basic guidelines for the sustainable development of the destination.

Tourism is a powerful factor in social and cultural influence and very often it's negative. Using the principles of the concept of sustainable development, tourism can not only overcome difficulties, but also act as a locomotive that will lead other industries to the path of sustainable development.

Ключові слова: *сталий розвиток; сталий туризм; туристична індустрія; збереження довкілля.*

Keywords: *sustainable development; sustainable tourism; tourism industry; environmental protection.*

Постановка проблеми. Зростання значимості туризму та загострення проблем, пов'язаних з його розвитком, змушують говорити про необхідність змін та пошуку нових векторів розвитку. Це стало причиною численних спроб адаптації головних положень і принципів концепції сталого розвитку до контексту туризму. Колосальним споживачем енергії та води у світовому масштабі є готельне господарство, яке розширюється з кожним роком: з 1990 по 1998 роки кількість номерів у готелях збільшилася на 25% і склала приблизно 15 млн. У нових туристичних регіонах зазвичай реалізуються проекти будівництва великих готелів, які продукують відходи та забруднення в обсягах, із якими не здатні впоратися місцеві громади. Надмірне споживання туристами енергії, води, палива часто відбирає ці ресурси в корінного населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток туризму в Україні у контексті Стратегії сталого розвитку знайшли відображення в дослідженнях В. К. Бабарицької, О. О. Любіцевої, Т. І. Ткаченко, І. В. Смаль, В. В. Смаль, Л. М. Черчик та ін. Останнім часом в українському суспільстві розглядаються усі можливі варіанти реалізації Стратегії сталого розвитку туризму.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є дослідження ефективності впливу принципів сталого розвитку на туристичну індустрію.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з практичним вичерпанням можливостей саморегуляції сфери туризму і, враховуючи те, що у туристичному секторі екологічний чинник стає економічною категорією, неможливо забезпечити його подальший сталий розвиток без державних заходів, спрямованих на стримування стихійного розвитку туризму. Подолання існуючих негативних тенденцій, створення системних та комплексних передумов для сталого розвитку туризму є одним з пріоритетних напрямів забезпечення сталого розвитку країн. Концепція сталого розвитку туризму базується на доктрині сталого розвитку, яка являє собою сукупність ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук, і спрямована на зміну стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання та на створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери. Сталий розвиток виражає ідею досягнення гармонії між людьми, суспільством і природою; розв'язання протиріч між природою і суспільством, екологією та економікою, розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, сформованими потребами людей і розумними потребами тощо. Взаємозв'язок та баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів з метою максимізації добробуту людини без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби визначаються сучасними науковцями як «сталий розвиток».

Окрім загальних наслідків впливу на довкілля, туризм спричиняє серйозні зміни в конкретних екосистемах. Найбільш вразливими є дрібні острови, прибережні райони, коралові рифи, гірські райони. Щодо останніх, то занепокоєння їхнім станом та бажання привернути увагу до проблем, привело до проголошення Генеральною Асамблеєю ООН 2002 року роком гір. Вплив туризму на гірські екосистеми різниться від континенту до континенту, від країни до країни. Наприклад, великою проблемою Альп та інших європейських гір є засилля приватних котеджів, або, як у нас прийнято говорити, – дачних будинків, які разом з автомобільними під'їздами завдають непоправної шкоди рослинному покриву - важливому природному компоненту гірської екосистеми. Така рекреаційна субурбанізація часто здійснюється безконтрольно, без урахування фізико-географічних властивостей місцевості, гідрологічних особливостей, схильності до ерозії,

зсувів, лавин. Постає проблема і т.зв. візуального забруднення, спричиненого спотворенням ландшафтів безладною забудовою. Можливо в майбутньому, із зростанням достатку населення України, ця проблема стане актуальною і для нашої держави. Але, поки що, більшу занепокоєність спричиняють готелі, будинки відпочинку, санаторії, табори, які часом, не маючи елементарних очисних споруд, забруднюють гірські річки та сприяють створенню стихійних сміттєзвалищ.

Соціально-економічні та екологічні проблеми, які потрібно вирішувати є:

- незворотні деградаційні процеси, забруднення довкілля;
- демографічний вибух, нестача продовольства, безробіття;
- виснаження природних ресурсів, знищення й збідніння видового (флористичного та фауністичного) різноманіття;

- нерівномірність розвитку та зростаюча прірва між економічно розвиненими і бідними країнами.

Туризм є також потужним чинником соціально-культурного впливу і дуже часто - негативного. У багатьох регіонах наслідком розвитку туризму стало збільшення злочинності, проституції, вживання алкоголю і наркотиків. Пристосування до потреб і очікувань туристів при проведенні релігійних ритуалів, етнічних обрядів, фестивалів призводить до їхньої стандартизації та збіднення.[5, с. 28] Нехтування туристами місцевих традицій в одязі (короткі спідниці чи шорти в мусульманських країнах), поведінці (відвідування чайхани жінками в середньоазійських країнах), способі життя породжує напругу у стосунках між місцевим населенням і мандрівниками.

Принципами, які мають забезпечити сталий розвиток туристичних регіонів в економічній площині є: узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом; сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері; підтримка впровадження у туристичну індустрію екологічно м'яких технологій; здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі і просторі. У соціальній сфері програмними заходами сталості є: налагодження зусиллями урядів тісної співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи національні ради з туризму, туристичні агенції та організації, приватний сектор, місцеві громади для прийняття рішень щодо розвитку туризму; забезпечення рівноправних умов для корінного населення поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу в отриманні економічних, соціальних і культурних переваг від розвитку туризму, надання йому першочергового права на працевлаштування; повага та збереження місцевих культур, традиційних ремесел, фольклору; заохочення відповідальної поведінки туристів, культивування поваги до національних законів, культурних цінностей, соціальних норм і традицій.

Впровадження принципів сталого розвитку в туризм дозволить досягти:

- еколого-збалансованого використання природних ресурсів;
- збереження та відновлення біорізноманіття;
- залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю;
- підтримки економіки регіону без незворотнього впливу на екосистеми;
- залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення;
- забезпечення законності у здійсненні туристичної діяльності;
- соціальної спрямованості розвитку туризму і курортів;
- застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу.

Критерії Глобальної ради зі сталого розвитку туризму (GSTC) [7, с. 21], які описують показники сталості дестинації, було вперше впроваджено Глобальною радою зі сталого розвитку туризму у 2013 році з метою досягнення спільного розуміння сталості дестинацій. Для впровадження критеріїв у життя дестинаціями, що прагнуть сталого розвитку туризму, було розроблено відповідні індикатори успіху, які, на відміну від критеріїв, не ставлять мету, а відповідають на питання, як її досягти, і фактично є дорожньою картою, щоб принципи сталості стали стандартною практикою у всіх формах туризму. Критерії сталого розвитку дестинації розподілені на чотири взаємопов'язаних напрямки:

- демонстрація ефективного сталого управління;
- максимізація економічних вигод для приймаючої громади та мінімізація негативного впливу;
- максимізація користі для громад, відвідувачів та культури; мінімізація негативного впливу;
- максимізація переваг навколишнього середовища та мінімізація негативних наслідків. Зміст критеріїв та відповідних до них індикаторів наведено у таблицях 1-4.

Таблиця 1.
Критерії демонстрації ефективного сталого управління з відповідними індикаторами GSTC

Критерій	Індикатори досягнення
Стратегія сталого розвитку дестинації	Багаторічна стратегія дестинації, яка передбачає зосередженість на сталості та сталому туризмі та включає екологічні, економічні, соціальні, культурні, якісні, медичні та безпекові питання; Багаторічний план дестинації чи стратегія, яка є актуальною та доступною для громадськості; Багаторічний план дестинації або стратегія, розроблена з участю громадськості;

	Політичне зобов'язання щодо впровадження багаторічного плану дестинації та наочності (доказовості) виконання.
Організація з управління дестинацією	Організація несе відповідальність за скоординований підхід до управління сталим туризмом; Приватний та публічний сектор беруть участь у організації та координації туризму; Туристична організація відповідає розміру та масштабу дестинації; Особи, що входять до туристичної організації, визначені відповідальними за сталий туризм; Туристична організація належним чином фінансується.
Моніторинг	Активний моніторинг та публічні звіти про екологію (навколишнє середовище), економіку, соціальні, культуру, туризм та про права людини; Система моніторингу періодично переглядається та оцінюється; Процедури пом'якшення впливу (наслідків) туризму належно фінансуються та дієві.
Управління сезонністю туризму	Спеціальна (специфічна) стратегія з маркетингу позасезонних подій (івентів) та залучення цілорічних відвідувачів;
Адаптація до змін клімату	Діюча система адаптації до змін клімату та оцінки відповідних ризиків; Законодавство чи політика (норми) щодо пом'якшення кліматичних змін та заохочення технологій для пом'якшення кліматичних змін; Програма, спрямована на навчання та підвищення обізнаності громадськості, туристичних підприємств та відвідувачів щодо зміни клімату;
Інвентаризація туристичних об'єктів та атракцій	Поточний інвентаризація та класифікація туристичних об'єктів та атракцій, включаючи природні та культурні об'єкти;
Правила планування	Рекомендації з планування або зонування, правила та/або норми, що захищають природні та культурні ресурси; Керівні принципи, положення та/або норми, що стосуються сталого землекористування, проектування, будівництва та знесення ; Настанови, правила та/або норми планування були створені із допомогою місцевого внеску від громадськості та ретельного аналізу; Настанови, положення та/або норми планування публічно повідомляються та застосовуються;
Доступ для всіх	Норми, яка підтримують доступ до туристичних місць та об'єктів, включаючи ті, що мають природне та культурне значення, для осіб з інвалідністю та інших осіб, які мають спеціальні вимоги щодо доступу (де це доцільно); Рішення щодо доступності призначені для того, щоб враховувати цілісність місця, а також робити розумні умови для людей з інвалідністю та потребами доступу;
Придбання майна	Існують норми чи законодавство, що включають правозахисні положення; Норми чи законодавство, які враховують права корінних народів, забезпечують громадську консультацію та дають дозвіл на переселення лише тоді, коли є інформована згода та/або розумна компенсація;
Задоволення відвідувачів	Збір та публічна звітність даних про задоволення відвідувачів; Система, яка вживає заходів для покращення рівня задоволеності відвідувачів на основі інформації моніторингу;
Стандарти сталого розвитку	Підтвержена індустрією сертифікація сталого туризму або система екологічного менеджменту; Сертифікація сталого туризму або система екологічного менеджменту, визнана GSTC; Моніторинг участі туристичного бізнесу у туристичній сертифікації або екологічному менеджменті; Загальнодоступний перелік сталих сертифікованих або перевірених підприємств;
Безпека та охорона	Поточні обов'язкові перевірки пожежної безпеки, гігієни харчових продуктів та безпеки електроенергії туристичних об'єктів; Заходи безпеки, такі як пункти швидкої допомоги на пляжах/туристичних об'єктах (атракціях); Система запобігання та реагування на злочини; Система ліцензування таксі з чітким ціноутворенням та системою організованої диспетчеризації в точках в'їзду відвідувачів; Публічна звітність про безпеку та охорону;
Управління кризами та надзвичай-	Загальнодоступний кризовий та надзвичайний план, в якому розглядається сектор туризму; Фінансовий та людський капітал для реалізації плану врегулювання криз та надзвичайних ситуацій;

ними ситуаціями	План реагування на кризові та надзвичайні ситуації розроблений із допомогою приватного сектору туризму та включає процедури комунікації під час та після кризи або надзвичайних ситуацій; План реагування на кризові та надзвичайні ситуації передбачає ресурси та навчання персоналу, відвідувачів та мешканців; План врегулювання криз та надзвичайних ситуацій регулярно оновлюється;
Промоція	Дестинаційні рекламні повідомлення, які репрезентують місцеві громади та відвідувачів достовірно та шанобливо; Дестинаційні рекламні повідомлення, які точні у їх описі продуктів і послуг.

В деяких випадках критерії не можуть бути застосовані до конкретної дестинації, через обмежені ресурси чи місцеві нормативні, екологічні, соціальні, економічні або культурні особливості. В реальних умовах комплексне, одночасне і повне впровадження всіх критеріїв, як правило, неможливе, однак вони дають базові керівні принципи для сталого розвитку дестинації.

Таблиця 2.

Критерії максимізації економічних переваг для приймаючої громади з відповідними індикаторами GSTC

Критерій	Індикатори досягнення
Економічний моніторинг	Регулярний моніторинг та звітність про витрати відвідувачів, дохід на одиницю доступної кімнати, дані про зайнятість та інвестиції; Регулярний моніторинг та звітність (щонайменше щорічні) про прямі та непрямі внески туризму; Збір та публікація звітів (щонайменше щорічно) щодо даних про зайнятість у туризмі, розподілених за статтю та віковою групою;
Місцеві можливості кар'єрного росту	Законодавство чи норми, що підтримують рівні можливості працевлаштування для всіх, включаючи жінок, молодь, осіб з інвалідністю, меншини та інших уразливих груп населення; Навчальні програми, які забезпечують рівні можливості для всіх, включаючи жінок, молодь, осіб з інвалідністю, меншини та інших уразливих груп населення; Законодавство чи норми, що підтримують безпеку праці для всіх; Законодавство чи норми підтримки справедливої оплати праці для всіх, включаючи жінок, молодь, осіб з інвалідністю, меншини та інших уразливих груп;
Громадська участь	Система залучення громадських, приватних та об'єднаних зацікавлених сторін у плануванні управління дестинацією та прийнятті рішень; Щорічна публічна зустріч для обговорення питань управління дестинацією;
Суспільна думка місцевої громади	Регулярний збір, моніторинг, запис та публічна звітність даних про бажання резидентів, занепокоєння та задоволення від управління дестинацією; Збір, моніторинг, реєстрація та публічний запис даних відбуваються своєчасно;
Доступність для місцевих громад	Програми моніторингу, захисту та реабілітації або відновлення публічного доступу місцевих жителів та внутрішніх відвідувачів до природних та культурних пам'яток; Моніторинг поведінки та характеристик місцевих, внутрішніх та іноземних відвідувачів туристичних об'єктів та атракцій;
Пропаганда туризму та туристична освіта	Програма підвищення обізнаності про роль та потенційний внесок туризму в громадах, школах та вищих навчальних закладах;
Запобігання експлуатації	Закони та програма, спрямовані на запобігання комерційній, сексуальній чи будь-якій іншій формі експлуатації, дискримінації чи домагання жителів або відвідувачів; Закони та програма публічно повідомляються;
Підтримка громади	Програми для підприємств, відвідувачів та громадськості щодо внесення внесків на ініціативи щодо збереження біорізноманіття та/або розвиток інфраструктури
Підтримка місцевих підприємців та чесна торгівля	Програма підтримки та нарощування потенціалу місцевих, малих та середніх підприємств; Програма заохочує підприємства купувати місцеві товари та послуги; Програма, спрямована на заохочення та розвиток місцевих сталих продуктів на основі місцевої природи та культури; Програма включає місцевих ремісників, фермерів та постачальників у ланцюжок вартості туризму;

Таблиця 3.

Критерії максимізації користі для громад, відвідувачів та культури з відповідними індикаторами GSTC

Критерій	Індикатори досягнення
Захист атракцій	Система управління для охорони природних і культурних об'єктів, включаючи будівництво спадщини, сільські та міські мальовничих краєвиди; Система управління для моніторингу, вимірювання та зменшення впливу туризму на об'єкти та атракції;
Управління відвідувачами	Адміністративний механізм, відповідальний за здійснення планів і операцій з управління відвідувачами;
Поведінка відвідувачів	Культурні та екологічні (просторові) рекомендації щодо поведінки відвідувачів на чутливих місцях; Кодекс практики (практичних правил) для екскурсів та турсервісів;
Захист культурної спадщини	Закони або нормативні акти для захисту історичних та археологічних артефактів, включаючи ті, що знаходяться під водою, а також даних щодо їх застосування; Програма захисту і звеличування нематеріальної культурної спадщини (наприклад, включає пісню, музику, драму, навички та ремесла);
Інтерпретація місця	Пояснювальна інформація доступна відвідувачам туристичних офісів та на природних та культурних об'єктах; Пояснювальна інформація в культурному відношенні; Пояснювальна інформація розробляється взаємодією спільноти; Пояснювальна інформація доступна мовами, що стосуються відвідувачів; Навчання екскурсів з використанням інтерпретаційної інформації;
Інтелектуальна власність	Закони, положення чи програми для захисту прав інтелектуальної власності місцевих індивідів та спільнот.

Частина критеріїв, яка відповідає меті максимізації нематеріальної користі, заснована на активному залученні громади до взаємодії з відвідувачами і не дає виникнути негативним напруженим стосункам між ними. При цьому активна роз'яснювальна та просвітницька робота має вестися як з приймаючою громадою, так і з відвідувачами, медіатором обов'язково мають виступати представники туристичних організацій.

Четверта група критеріїв допомагає комплексно зберегти навколишнє середовище, стан якого є передумовою продовження розвитку туризму в дестинації.

Таблиця 4.

Критерії максимізації переваг навколишнього середовища; мінімізації негативного впливу з відповідними індикаторами GSTC

Критерій	Індикатори досягнення
Екологічні ризики	Оцінка сталого розвитку дестинації протягом останніх п'яти років, визначення екологічних (навколишніх) ризиків; Система усунення виявлених ризиків
Захист чутливих середовищ	Підтримується та оновлюється інвентаризація чутливої та загрозованої дикої природи та середовищ її існування; Система управління для моніторингу впливу та захисту екосистем, чутливих середовищ і видів; Система запобігає введенню інвазійних видів;
Захист дикої природи	Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES); Положення та стандарти контролю за збиранням або захопленням, демонстрацією, продажем рослин та тварин;
Викиди парникових газів	Програма, яка допомагає підприємствам вимірювати, контролювати, мінімізувати та публічно повідомляти про викиди парникових газів; Система допомоги підприємствам по скороченню викидів парникових газів;
Енергозбереження	Програма, що сприяє збереженню та вимірюванню енергії, моніторингу, скороченню та публічному звіту про споживання енергії; Норми та стимули для зменшення залежності від викопного палива, підвищення ефективності використання енергії та заохочення прийняття та використання технологій відновлюваної енергетики;
Управління водними ресурсами	Програма, яка допомагає підприємствам вимірювати, контролювати, зменшувати та публічно повідомляти про використання води;
Водна безпека	Система управління, яка забезпечує збалансованість та сумісність водокористування підприємствами та вимоги до води для населення дестинації;
Якість води	Система управління для моніторингу та публічного звітування про якість питної та рекреаційної води;

	Результати моніторингу є загальнодоступними; Система своєчасного реагування на проблеми якості води;
Стічні води	Положення про місце розташування, технічне обслуговування та випробування скидів з відстійників та систем очистки стічних вод, а також свідчення їх застосування; Положення щодо забезпечення розміру і типу очистки стічних вод є адекватними для DESTИНАЦІЇ, включає дані їх застосування; Програма, що допомагає підприємствам ефективно поводитися та повторно використовувати стічні води; Програма забезпечення належного поводження з відходами та безпечного повторного використання або випуску з мінімальними негативними наслідками для місцевого населення та навколишнього середовища;
Скорочення твердих відходів	Система збору відходів, яка підтримує публічні записи про кількість відходів, що утворюються; План управління твердими відходами, який реалізується, має кількісні цілі з мінімізації та забезпечення безпечної та стабільної утилізації відходів, які не використовуються повторно або переробляються; Програма, що допомагає підприємствам скорочувати, повторно використовувати та переробляти відходи; Програма зменшення використання бутильованої води підприємствами та відвідувачами;
Світлове та шумове забруднення	Рекомендації та інструкції з мінімізації шуму та світлового забруднення навколишнього середовища; Програма, яка заохочує підприємства дотримуватися керівних принципів та правил, щоб мінімізувати шум та забруднення світлом;
Зменшення впливу транспорту	Програма для збільшення використання транспортних засобів із низьким рівнем впливу (еко-транспорту); Програма, що робить міста більш доступними для відвідувача для активного транспортування (наприклад, піші прогулянки та їзда на велосипеді)

Наведені критерії мають слугувати відправною точкою для розробки програм сталого туризму для державних, неурядових установ та приватного сектору.

Висновки. Використовуючи принципи концепції сталого розвитку, туризм може не лише подолати труднощі, але й виступити у ролі локомотиву, який виведе інші галузі на шлях сталого розвитку. Для подальшого успішного впровадження принципів сталості у розвиток туризму необхідна консолідація зусиль всіх зацікавлених сторін на всіх рівнях, урахування інтересів всіх груп, включаючи місцеві громади, туристів, представників туристичного бізнесу.

Література.

1. Туризм и устойчивое развитие: Доклад Генер. секр. // Сессия (7; 1999). Нью-Йорк, 1999.
2. Местні Л. Зміна орієнтирів міжнародного туризму // Стан світу 2002. К., 2002.
3. Смаль В.В., Смаль І.В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму // Укр. геогр. ж-л. 2003. №4.
4. Kluster J. Ecotourism and recourse conservation: a collect of papers from 2nd International Symposium: Ecotourism and resource Conservation, November 1990 / compiled by Jon A. Kluster, 1991.
5. Доктрина сталого розвитку. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://semenets.soborna.org.ua>
6. Ткаченко Т.І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. - 2-ге вид., випр. та доповн. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. - 463 с.
7. Критерії Глобальної ради зі сталого розвитку туризму. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria/>

References.

1. UN (1999), Tourism and Sustainable Development: The Secretary-General Report. Session 7, UN, New York, USA.
2. Mestni, L. (2002), "Changing the landmarks of international tourism", State of the World, Kyiv, Ukraine.
3. Smal VV, Smal IV World experience of development of ecological tourism // Ukr. geo. railway. 2003. №4.
4. Kluster, J. (1990), "Ecotourism Cluster and Recourse Conservation", A Collection of Papers from the 2nd International Symposium: Ecotourism and Resource Conservation, Miami Beach, Florida.
5. semenets.soborna.org.ua (2019), "The doctrine of sustainable development", available at: <http://semenets.soborna.org.ua> (Accessed 30 Dec 2019).
6. Tkachenko, T.I. (2009), Stalyj rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities], 2nd ed., Kyiv. nat. trading econom Univ., Kyiv, Ukraine.
7. GSTC (2013), "Criteria for the Global Tourism Sustainability Council", available at: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria/> (Accessed 30 Dec 2019).

Стаття надійшла до редакції 30.12.2019 р.